

які практично неможливо формалізувати (наприклад, мозковий штурм на етапі генерування ідей) [5, с. 334].

На нашу думку, при розгляді концепцій застосування системного підходу в аналізі складних систем, якими сьогодні є фірми різних галузей економіки, важливо пам'ятати ось про що. В основу сучасного наукового підходу до управління покладено системний метод, який, у свою чергу, істотним чином вплинув як на планування, так і на виконавчу складову системи управління, підвищивши рівень наукового забезпечення прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності ринкового середовища.

Із цього приводу варто пригадати слова відомого американського вченого Д. Кліланда, який писав: «Цінність системного принципу для управління підприємством можливо зрозуміти, розглянувши два аспекти роботи керівника. По-перше, він намагається досягнути максимальної ефективності своєї організації, не допустити, щоби приватні інтереси якогось одного елемента зашкодили загальному успіху. По-друге, він повинен досягати цього в умовах організаційного середовища, яке завжди включає цілі, що суперечать одна одній» [6, с. 32—33]. На нашу думку, такі підходи ще не набули достатнього поширення у маркетинговій теорії та практиці (особливо у контексті застосування маркетингового інструментарію). Ця обставина, у свою чергу, формує перспективний вектор для наших подальших наукових пошуків у напрямі посилення теоретичного базису маркетингової науки загалом та прийняття обґрунтованих управлінських рішень зокрема.

Література

1. Мухин В. И. Исследование систем управления: Учебник [Текст] / В. И. Мухин. — М.: Экзамен, 2002. — 384 с.
2. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг: Учебник [Текст] / Р. А. Фатхутдинов. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. — 640 с.
3. Спицнадель В. Н. Основы системного анализа: Учеб. пособ. [Текст] / В. Н. Спицнадель. — СПб.: Издательский дом «Бизнес-пресса», 2000. — 326 с.
4. Анфилатов В. С. Системный анализ в управлении: Учеб. пособ. [Текст] / В. С. Анфилатов, А. А. Ємельянов, А. А. Кукушкин; Под ред. А. А. Ємельянова. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 368 с.
5. Перегудов Ф. И. Введение в системный анализ: Учеб. пособ. для вузов [Текст] / Ф. И. Перегудов, Ф. П. Тарасенко. — М.: Высшая школа, 1989. — 367 с.
6. Клиланд Д. Системный анализ и целевое управление [Текст] / Д. Клиланд, В. Кинг; Пер с англ. М. М. Горяинова, А. В. Горбунова; Под ред. И. М. Верещагина. — М.: Советское радио, 1974. — 280 с.

Надійшла до редакції: 27.01.2009

УДК 330.332.336

А. Є. Никифоров, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розроблена класифікація джерел фінансових ресурсів інноваційної діяльності. Запропонована система методів та інструментів фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Рекомендовані зміни і доповнення до законодавства України, спрямовані на підвищення фінансового потенціалу інноваційної діяльності.

Ключові слова: фінансові ресурси, інноваційна діяльність.

В основі механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності (МФЗІД) лежать фінансові та економічні методи управління, спрямовані на досягнення якнайліпших результатів роботи інноваторів і підприємців. Ці методи являють собою форму непрямого цілеспрямованого впливу на суб'єктів інноваційної діяльності, орієнтуючи їх на розв'язання наукових, технічних та організаційних проблем, пов'язаних із створенням інновацій, виробництвом та реалізацією інноваційної продукції. Незважаючи на увагу, яку багато хто з економістів приділяє проблемам управління інноваційною діяльністю, недостатньо вивченими залишаються такі найважливіші питання, як теоретичне підґрунтя основних категорій і понять, класифікація джерел та способів фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Основою фінансових та економічних методів управління є грошові відносини. Проте між ними є суттєві відмінності, які дають змогу виокремити фінансові методи зі складу економічних: якщо економічні методи охоплюють усі грошові відносини, то фінансові пов'язані формуванням, розподілом і використанням грошових ресурсів. Ці методи забезпечують здійснення розподільчої та контрольної функції фінансів. Ми поділяємо думку С. В. Онишко, яка, досліджуючи сутність категорії «фінансів» в умовах ринкової трансформації економіки, доходить висновку, що сутність фінансів полягає у відносинах, які виникають на основі утворення, розподілу та використання ресурсів [1, с. 129]. Виходячи з цього, призначення фінансів у інноваційній діяльності вбачається нами у тому, щоб: 1) забезпечити фінансовими ресурсами потреби інноваційного розвитку економіки й окремих суб'єктів інноваційної діяльності; 2) сприяти посиленню ролі розподільчих відносин у стимулюванні ефективності інноваційної діяльності.

Слід зазначити, що багато економістів при викладенні власного тлумачення сутності та функцій фінансів доповнювало дві вказані вище головні функції фінансів іншими функціями: формування капіталу (акумулююча — Л. А. Дробозіна [2]), відтворювальна (А. М. Поддєрьогін [3], А. Я. Кузнецова [4]), стимулююча (спонукальна) (В. М. Опарін [5]). Однак це лише похідні функції, які проявляються через певну стадію реалізації розподільчої функції фінансів: первинного розподілу, перерозподілу, вторинного розподілу. Саме необхідність забезпечення фінансовими ресурсами потреб інноваційного розвитку економіки у ринкових умовах зумовлює посилення ролі розподільчих відносин і дає змогу реалізувати спонукальну функцію фінансів.

Метою статті є розроблення рекомендації щодо формування механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Сутність фінансів як сукупності економічних відносин слід розглядати з позиції матеріального змісту. Матеріальним носієм фінансів є фінансові ресурси. Фінансові ресурси — це сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання. Вони характеризують фінансовий стан економіки і водночас є джерелом її розвитку. Потенційно фінансові ресурси формуються на стадії виробництва. Реальне формування фінансових ресурсів розпочинається на стадії первинного розподілу, коли з виторгу від реалізації продукції чи послуг виділяються окремі елементи вартості — фонди відтворення (у тому числі — амортизаційний фонд), оплати праці, прибуток. На стадії перерозподілу відбувається формування фінансових ресурсів держави і суб'єктів підприємництва. На стадії вторинного розподілу фінансові ресурси перерозподіляються між секторами економіки, територіями, видами економічної діяльності, що є важливим засобом структурної перебудови економіки та реалізації інноваційних програм.

В економічній літературі не має єдиного підходу щодо класифікації джерел формування фінансових ресурсів інноваційної діяльності, що часто призводить до їх фрагментарного дослідження та недостатньо ефективного використання на практиці. Так, наприклад, В. П. Александрова з-поміж джерел формування фінансових ресурсів виділяє власні кошти інноваційних підприємств, бюджетні кошти, заощадження населення, кошти приватних інвесторів, іноземні інвестиції, банківські кредити, міжна-

родне співробітництво [6, с. 329—332]. Розглядаючи у цьому контексті іноземні інвестиції, О. О. Лапко відносить до них іноземні гранти та міжнародні програми, а до складу власних коштів включає спонсорські внески [7, с. 137]. До окремої групи джерел П. М. Завлін відносить кредитні ресурси спеціально уповноважених інвестиційних банків [8, с. 312]. З цими підходами не можна погодитися, оскільки в них не дотримується вимога системного підходу. Зокрема, при утворенні класифікаційних підгруп, які відносяться до одної й той же групи вищого рівня, згадані автори використовують різні ознаки класифікації: форму власності (у розподілі ресурсів на державні та приватні), інституційну форму суб'єкта інноваційної діяльності (у розподілі приватних фінансових ресурсів на ресурси підприємств і населення), спосіб формування ресурсів (бюджет, статутний фонд, кредити, інвестиції, спонсорські внески). Реалізація принципів системного підходу вимагає у виділенні класифікаційних підгруп, які відносяться до одної й той же групи вищого рівня, використовувати лише одну класифікаційну ознаку, за якою можуть утворюватися дві чи більше класифікаційних підгруп. У разі необхідності використання кількох ознак класифікації утворюються багаторівневі класифікації (якщо ці ознаки мають ієрархічну підпорядкованість) або паралельні класифікації за об'єктно-функціональним принципом.

На наш погляд, джерела фінансових ресурсів як у цілому в економіці, так і ті, що використовуються для фінансування інноваційної діяльності, передусім поділяються за формами власності на державні та приватні (суб'єктів інноваційної діяльності), а за ознакою права власності — на власні, залучені, позичені (рис. 1). Поділ фінансових ресурсів за формами власності характеризує найзагальніші риси фінансування, а саме — фінансові відносини між державою та суб'єктами інноваційної діяльності. Тоді як класифікація фінансових ресурсів за ознакою права власності характеризує фінансові відносини держави та суб'єктів інноваційної діяльності з іншими юридичними особами та громадянами України, іноземними юридичними особами та громадянами.

Для дослідження фінансової складової МФЗІД важливо визначитися з поняттям «фінансування». Аналізуючи наукові підходи до визначення цього поняття, С. В. Онишко доходить висновку, що можливість забезпечення різнобічної характеристики фінансування з'являється за умови її розгляду як фінансової категорії, яка є абстрактним відображенням об'єктивно наявних фінансових відносин, їх різних проявів, боків і рис, так як і форми чи способу управління певним економічним процесом [1, с. 133]. На наше переконання, цей висновок є важливим для формування МФЗІД, оскільки на його основі можна здійснювати подальші дослідження і розробки форм, методів та засобів реалізації спонукальної функції фінансів. Фінансування інноваційної діяльності на постіндустріальному етапі відіграє таку ж динамічну роль чинника розвитку економіки, яку на індустріальному етапі відігравали природні ресурси, капітал і робоча сила. Це зумовлено тим, що інноваційну діяльність здійснюють суб'єкти, які мають економічні інтереси. Ступінь реалізації останніх значною мірою залежить од рівня фінансового забезпечення.

Важливою якісною характеристикою фінансування є сукупність параметрів, що визначають рівень та спосіб фінансового забезпечення, які спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності. На практиці фінансове забезпечення інноваційної діяльності реалізується за допомогою основних елементів фінансового механізму, а саме: фінансових методів, інструментів, нормативів, лімітів, резервів тощо. Слід зазначити, що у сучасній науковій літературі немає єдиного підходу до формулювання сутності та визначення основних елементів фінансового механізму. Більше того, часто-густо основні елементи фінансового механізму змішують, включаючи їх або до фінансових методів, або до інструментів. Проблема стає ще глибшою, якщо йдеться про МФЗІД. Оскільки МФЗІД охоплює усі стадії інноваційного процесу, починаючи від створення знань у сфері науки і закінчуючи використанням інноваційної продукції, це зумовлює необхідність застосування широкого набору форм, методів та інструментів фінансового забезпечення й відмінність у їх співвідношенні на різних стадіях.

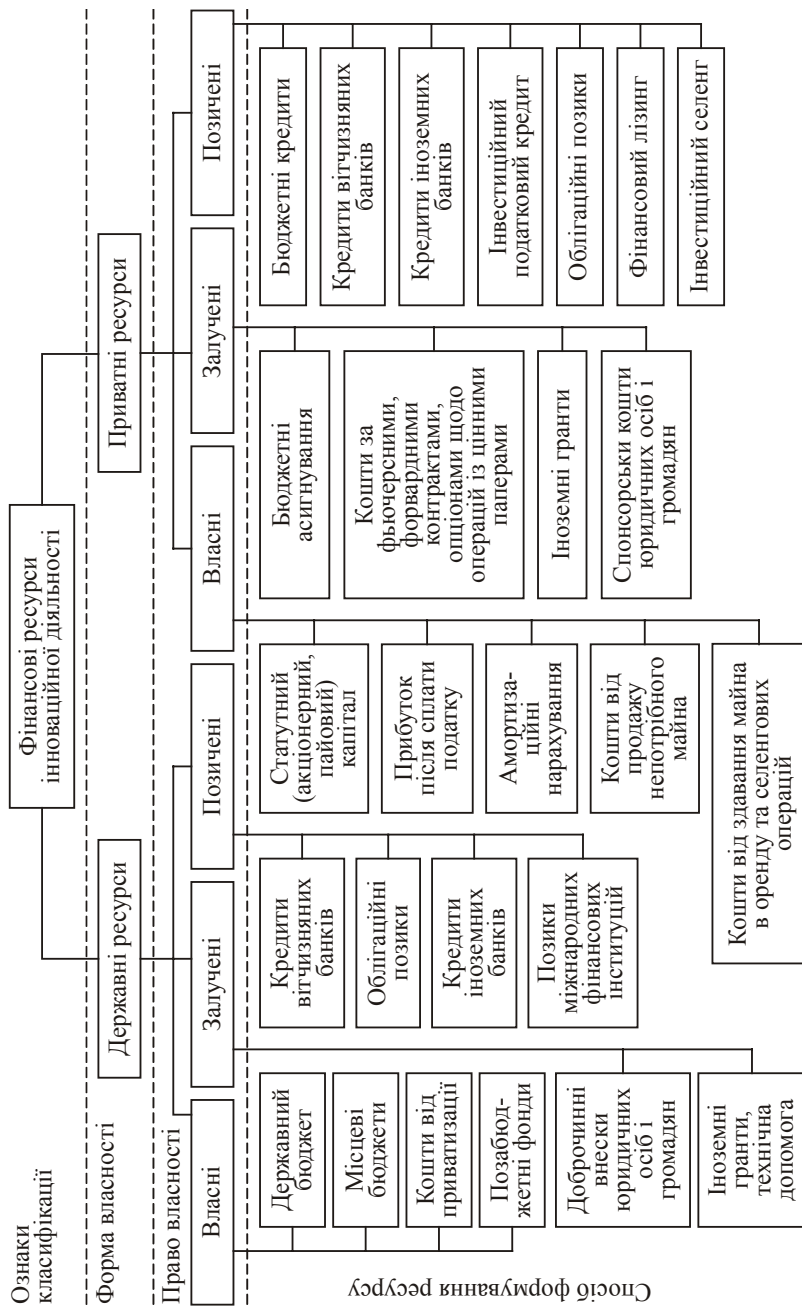

Рис. 1. Джерела фінансових ресурсів інноваційної діяльності

Висвітлення сутності фінансового механізму як економічної категорії знаходимо у працях О. Д. Василика [9], Л. А. Дробозіної [2], А. М. Ковальової [10], М. І. Крупки [11], А. Я. Кузнецової [4], С. В. Онишко [1], В. М. Опаріна [5], А. М. Поддєрьогіна [3], В. М. Родіонової [12]. Узагальнюючи різноманітні підходи до тлумачення цієї категорії, зазначимо, що фінансовий механізм розглядається у таких чотирьох контекстах, як 1) система форм і методів управління суспільним виробництвом; 2) сукупність індикаторів та інструментів, за допомогою яких можна оцінити ефективність цього управління; 3) сукупність форм, через які здійснюються процеси розподілу; 4) головний рушій розвитку господарської системи. Найбільш удалим, на нашу думку, визначенням сутності фінансового механізму є твердження В. М. Опаріна, який розглядає його як «сукупність методів, форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства» [5, с. 55]. Цей вплив здійснюється шляхом встановлення фінансових відносин держави і суб'єктів господарювання та регламентуванням відносин між суб'єктами господарювання.

Отже, механізм фінансового забезпечення інноваційної діяльності у контексті нашого дослідження доцільно розглядати як дворівневу систему форм, методів, важелів та інструментів, за допомогою яких здійснюється формування і використання фінансових ресурсів суб'єктів інноваційної діяльності та її взаємозв'язків із зовнішнім оточенням. Метою функціонування цього механізму є забезпечення фінансовими ресурсами та стимулювання розвитку інноваційної діяльності. Основні елементи цього механізму наведені на рис. 2.

Рис. 2. Основні елементи механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності

Усі елементи механізму фінансового забезпечення тісно взаємопов'язані, й використання кожного з них має підпорядковуватися стратегії державного управління інноваційною діяльністю. Альтернативне, необґрунтоване чи недостатнє використання будь-якого з них на певному етапі чи стадії інноваційного процесу неминуче призведе до зміни впливу інших елементів та зниження ефективності інноваційної діяльності. Необхідно враховувати також і ту обставину, що на різних етапах та

стадіях інноваційного процесу інноваційний продукт має різний ступінь готовності до комерціалізації. Етапи та стадії інноваційного процесу є також відносно ізольованими у часі. Тому зміна основних елементів механізму фінансового забезпечення на одному з етапів не завжди одночасно позначається на стані інших етапів. Ми погоджуємося з думкою І. А. Павленко, яка зауважує, що інструментарій фінансового забезпечення інноваційної діяльності має бути індивідуально визначеним на кожному етапі залежно від його поточного стану, проблем ефективного розвитку та збалансованим для інноваційного процесу в цілому [13, с. 190].

Ключовим питанням формування і функціонування механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності є рівень фінансового забезпечення та співвідношення між використанням державних і приватних фінансових ресурсів.

Проведений нами аналіз фінансових ресурсів інноваційної діяльності свідчить, що рівень фінансового забезпечення наукових і науково-технічних робіт (ННТР) в Україні за рахунок усіх джерел становив у 2006 р. 0,96 % од ВВП, а рівень фінансового забезпечення за рахунок коштів бюджету — 0,42 %. При цьому, слід нагадати, що Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено фінансування ННТР на рівні, не меншому від 1,7 % ВВП. Відповідно до Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України», передбачалося досягнути даного рівня у 2000 р., а в 2003 р. довести його до 2,5 %. Обсяг фінансового забезпечення інноваційної діяльності у промисловості, за даними Держкомстату України, становив у 2006 р. 6159,9 млн грн, що дорівнює 1,1 % обсягу реалізованої продукції промисловості [16, с. 215]. Основним джерелом фінансового забезпечення інноваційної діяльності у промисловості є власні кошти підприємств — 84,6 %. Кошти державного та місцевих бюджетів становили разом 2,2 %, що дорівнює 0,07 % бюджетних видатків. Хоча це співвідношення є характерним для країн із розвинутою ринковою економікою, проте світовий досвід доводить, що у періоди економічної кризи найкращім шляхом виходу зі стану рецесії є розвиток інноваційного виробництва. Саме тому такі країни, як США, Велика Британія, Німеччина для виходу з кризи значно збільшували обсяги бюджетного фінансування інноваційної діяльності, підвищуючи їх рівень до 1—2 % бюджетних видатків. Слід також зазначити, що збільшення бюджетних видатків на підтримку інноваційної діяльності у приватному секторі здійснювалося урядами цих країн, як правило, одночасно зі зниженням податкового тиску.

Дослідження світового досвіду бюджетного фінансування ННТР, проведене вченими Центру досліджень науково-технологічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, підтверджує, що за значення показника рівня фінансового забезпечення за рахунок коштів бюджету нижчого за 0,4 % ВВП наука в даній країні може виконувати лише певну соціокультурну функцію. За умови переходу за цей рубіж вона набуває спроможності давати певні наукові результати, тобто виконувати пізнавальну функцію. У разі витрат на науку з бюджету країни, більших за 0,9 % ВВП, можна розраховувати на помітний вплив вітчизняної науки на розвиток економіки, тобто включається її економічна функція, а результати наукових досліджень стають базою для створення інновацій [14, с. 117].

Усвідомлюючи важливість інноваційного розвитку, на саміті країн Європейського союзу в Лісабоні у 2000 р. було проголошено, що «у 2010 р. Європа стане найбільш конкурентоспроможним суспільством у світі, суспільством знань». Головним завданням, яке слід виконати для досягнення цієї амбітної мети, керівники країни ЄС визначили необхідність збільшення до 2010 р. частки витрат на ННТР до 3 % ВВП [15]. При цьому підкреслювалося, що основний внесок у нарощування витрат має зробити приватний сектор, а на державному рівні необхідно забезпечити ефективне стимулювання вкладань коштів у науку.

Враховуючи зростання уваги до проблем науково-технологічного розвитку, яке відзначається на теренах Євросоюзу, та постійне поглиблення відставання України

у цьому розвитку від інших країн європейського простору, вважаємо, що головними напрямками розв'язання проблем фінансового забезпечення інноваційної діяльності мають бути:

- підвищення ролі бюджетного фінансування науки та пошук шляхів більш ефективного та цільового використання бюджетних ресурсів;
- розвиток партнерських відносин держави та інноваційного бізнесу;
- сприяння формуванню необхідного й достатнього обсягу фінансових ресурсів інноваційних підприємств із різноманітними джерелами походження;
- розробка системи стимулювання залучення до інноваційної діяльності коштів суб'єктів господарювання й населення та створення механізму надання державних гарантій щодо стабільності інвестицій в інноваційні проекти;
- стимулювання збільшення обсягу банківського кредитування інноваційної діяльності та одночасного зниження процентних ставок за кредитами;
- збільшення фінансових ресурсів інноваційних підприємств за допомогою зменшення податкового тиску та запровадження гнучкої системи нарахування амортизації.

Для виходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку необхідним є підвищення рівня фінансового забезпечення науки за рахунок бюджетних коштів до 1,7 % ВВП, адже цей показник підтверджується не тільки світовим досвідом, він одержаний з розрахунків, зумовлених саме інноваційним розвитком [16, с. 422]. Важливо також визначити час, протягом якого має бути досягнутий вказаний рівень. Ми погоджуємося з поміркованою думкою тих учених, які вважають, що для його досягнення потрібний період у 3—5 років, протягом якого необхідно здійснити відповідні зміни у структурі фінансового забезпечення науки та заходи з підвищення ефективності використання бюджетних асигнувань [14, 17, 18].

Насамперед це стосується розподілу коштів між базовим і програмно-цільовим фінансовим забезпеченням науки. Досвід розвинутих країн свідчить, що оптимальним є співвідношення: 15 % — на фундаментальну науку, 25 % — на прикладну і 60 % — на розробки. Ці пропорції можуть дещо змінюватися залежно від цілей та типу державної науково-інноваційної політики. У 1991 р. в СРСР у зв'язку з орієнтацією значної частини наукових досліджень на виконання замовлень військового характеру ці пропорції становили: 9,3 % — фундаментальні дослідження, 24,7 % — прикладні дослідження, 65,9 % — розробки та науково-технічні послуги. В Україні внаслідок деградації потенціалу галузевої науки склалася украй нераціональна з погляду інноваційного розвитку економіки пропорція у фінансовому забезпеченні ННТР: 22,3 % — фундаментальні, 15,8 % — прикладні, 61,9 % — розробки та науково-технічні послуги [18, с. 140]. Значне зниження фінансового забезпечення прикладної науки, зумовлене економічною кризою 90-х років, а також недооцінка з боку влади значення прикладної науки, підірвали попит на науково-технічну продукцію. Передчасна та непродумана приватизація галузевих науково-дослідних установ фактично знищили значну частину наукового потенціалу країни. Виникла ситуація, коли доробок фундаментальної науки внаслідок недостатнього розвитку прикладного сектора не може бути повною мірою використаний для створення базових інновацій. До того ж, не реалізовано системний підхід щодо створення інновацій у державних цільових програмах. На фінансове забезпечення державних цільових програм науково-технічного розвитку (ДЦПНТР) у пріоритетних напрямках у 2006 р. спрямовувалося лише близько 7 % бюджетних витрат на ННТР*.

У зв'язку із цим виникає нагальна потреба у посиленні ролі державних цільових програм наукового розвитку (ДЦПНР) та ДЦПНТР як одного з основних важелів впливу держави на розвиток прикладних наукових досліджень і розробок, довівши частку таких програм до 30 % загальної суми коштів, що виділяються у державно-

* Розраховано за поточними даними Держкомстату України.

му бюджеті на наукову діяльність. Для усунення структурних диспропорцій у фінансовому забезпеченні ННТР доцільно, на нашу думку, спрямовувати 50 % приросту бюджетних асигнувань на фінансування ДЦПНР і ДЦПНТР.

Потрібне законодавче встановлення порядку фінансового забезпечення фундаментальних досліджень за кошти держбюджету як через базове фінансування наукових установ, так і шляхом надання грантів на конкурсних засадах через Державний фонд фундаментальних досліджень. Для цього потрібно передбачити у держбюджеті збільшення обсягів фінансування науки через Державний фонд фундаментальних досліджень до рівня 5 %—6 % загальних видатків на науку.

З метою підвищення інноваційної активності підприємств доцільно запровадити у структурі витрат Держбюджету статтю «фінансове забезпечення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності». Виходячи з того, що загальний рівень фінансового забезпечення наукових досліджень та інноваційних розробок в Україні у пріоритетних напрямках інноваційної діяльності має наблизитися до стандартів ЄС, необхідно передбачити у цій статті поступове підвищення протягом 3 років рівня фінансового забезпечення до 1,3 % ВВП. Також важливо передбачити цільове використання вказаних коштів на фінансування державних цільових програм інноваційного розвитку (ДЦПР) та фінансову підтримку інноваційних проектів, які мають економічну ефективність, вищу за середній рівень у конкретних ринкових умовах. Одним із досить надійних, на наш погляд, індикаторів економічної ефективності інноваційних проектів є участь у їх інвестуванні суб'єктів інноваційної діяльності або комерційних банків. Тож для забезпечення ефективності використання бюджетних асигнувань необхідно встановити, що фінансова підтримка з державного бюджету інноваційних проектів здійснюється лише за умови, що не менше 70 % їх вартості покривається за власні кошти підприємств або за рахунок кредитів комерційних банків.

Важливою умовою розвитку інноваційної діяльності є стабільність її фінансового забезпечення. Виходячи з цього, слід вважати неприпустимою практику виділення на указані цілі коштів у державному бюджеті лише окремого року, як це сталося у 2007 р., адже тривалість реалізації інноваційних проектів щодо створення нових видів складної техніки перевищує один рік. У таких умовах інноваційне підприємство, що уклало кредитний договір із банком на реалізацію інноваційного проекту, а часто-густо й сам банк опиняються у наступні роки у складному фінансовому становищі. З метою стабілізації фінансового забезпечення інноваційної діяльності необхідно ширше застосовувати надання на конкурсній основі фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності шляхом часткової компенсації відсоткових ставок за залучені ними у національній валюті довгостроковими кредитами комерційних банків для реалізації інноваційних проектів, що зареєстровані відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність».

Успішне виконання науково-технічних та інноваційних програм є можливим лише за умови розвитку партнерства держави та інноваційного бізнесу. Перспективною формою такого партнерства, на нашу думку, у найближчі роки може бути розширення участі приватних підприємств у реалізації ДЦПНТР і ДЦПР. За даними Інституту економічного прогнозування НАН України, лише 13 % приватних підприємств беруть участь у реалізації ДЦПНТР, і 9,3 % — у реалізації ДЦПР [19, с. 181]. Залучення приватних підприємств до реалізації державних цільових програм слід здійснювати на конкурсній основі за критерієм отримання визначеного результату за найменших витрат.

Однією з найактуальніших проблем фінансового забезпечення інноваційної діяльності є участь у цьому процесі комерційних банків. Українські банки активно не впливають на розвиток інноваційної діяльності, а обсяги кредитних ресурсів не відповідають потребам інноваційного розвитку економіки. Незважаючи на те, що обсяг інвестицій в основний капітал за рахунок банківських кредитів до середини

2008 р. мав тенденцію до зростання, їх частка у загальній сумі інвестицій залишається незначною. Так, у 2006 р. ця частка дорівнювала 15,5 %, із них обсяг інвестицій в основний капітал промисловості становив 5,2 відсоткових пункти, а інвестиції в інноваційні проекти не перевищували одного відсоткового пункту [21, с. 206, 211]. На кредитування інноваційної діяльності у 2006 р. було спрямовано лише 522,6 млн грн, що становить 8,5 % загального обсягу її фінансування [18, с. 215].

Головними чинниками, що обмежують кредитування інноваційної діяльності, є високий рівень процентних ставок за банківськими кредитами, низька ліквідність об'єктів застави інноваційних кредитів, великий кредитний ризик, не вигідність для банків довгострокового кредитування інноваційних проектів, які мають тривалий період реалізації, недосконалість правового поля страхування інноваційних кредитів тощо. У зв'язку із цим актуальним залишається питання створення в Україні банку інноваційного розвитку, який мав би особливий режим інвестування в пріоритетні напрями науково-технічної та інноваційної діяльності. Також перспективною формою державного фінансування інноваційної діяльності є сприяння розвитку фінансового лізингу в цієї сфері, зокрема створення державних лізингових компаній з надання лізингових послуг інноваційним підприємствам.

Інноваційна діяльність, як правило, потребує довгострокового кредитування. До того ж, фондоозброєність праці у сфері наукових та науково-технічних робіт майже у 2 рази більша, ніж у будівництві, та у 6 разів більша ніж у сфері торгівлі та ремонтних послуг. У промисловості ці співвідношення становлять 4 і 13 разів, відповідно*. Водночас рентабельність інвестицій у розробку та впровадження інновацій може сягати величини, набагато більшої за її середній рівень у національній економіці. Проте фактичний рівень рентабельності від реалізації конкретних інноваційних проектів значною мірою залежить од кон'юнктури ринку. Реалізація політики інноваційного розвитку економіки за вказаних об'єктивних чинників зумовлює доцільність надання податкових пільг банкам, які здійснюють кредитування інноваційних проектів. Дослідження досвіду надання податкових пільг банкам, які здійснюють кредитування інноваційної діяльності, у розвинутих країнах свідчить, що ця частина прибутку, як правило, звільняється від оподаткування [22]. Для створення аналогічних умов в Україні, які б сприяли розвитку банківського кредитування інноваційних проектів, вважаємо за доцільне звільнити від оподаткування прибуток банку, отриманий од операцій кредитування інноваційних проектів, зареєстрованих відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність». Необхідною умовою ефективного застосування запропонованих податкових пільг є здійснення контролю Державним агентством України з інвестицій та інновацій за цільовим використанням підприємствами інноваційних кредитів.

Як показав досвід країн Західної Європи, досить ефективним інструментом залучення інвестицій в інноваційну сферу є державне гарантування інвестицій. Це, зокрема, стосується й розвитку банківського кредитування. Збільшення інвестицій за рахунок залучення кредитних ресурсів відбувається внаслідок мультиплікаційного ефекту, який виникає за зниження ступеня ризику в тому чи іншому виді економічної діяльності. У країнах Західної Європи використовується різні схеми гарантування інвестицій: у Великій Британії і Німеччині держава гарантує кредити, що надаються комерційними банками інноваційним підприємствам; у Франції для цього створено Французьку компанію з гарантій для венчурного фінансування (SOFARIS). Це спеціалізована фінансова установа у формі акціонерного товариства, в якій державі належить 45 % капіталу, банкам — 27 %, страховим компаніям — 15 %. Вона є не лише основним центром, що надає гарантовану допомогу інно-

* Розраховано автором за даними: Статистичний щорічник України за 2006 р. / Держкомстат. — К.: Консультант, 2007. — С. 85, 356; Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2006 році: Стат. збірник / Держкомстат України — К., 2007. — С. 32, 158.

ваційним підприємствам, але бере на себе управління та координацію всіх зусиль у цієї галузі [17, с. 176].

Важливим інструментом фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки може бути створення державою інноваційних підприємств у формі закритих акціонерних товариств на базі стратегічних підприємств або підприємств, контрольні пакети акцій яких (50 % + 1 акція) перебувають у власності держави (далі — базове підприємство).

Першим етапом створення державою акціонерного інноваційного підприємства має бути проведення уповноваженим органом державної влади конкурсу проектів щодо його створення*. На другому етапі формується статутний фонд акціонерного інноваційного підприємства. Як внесок до статутного фонду держава передає пакет акцій базового підприємства, що перебуває в її власності. При цьому частка приватного капіталу у статутному фонді створеного інноваційного підприємства повинна бути не меншою від 50 %. На третьому етапі здійснюються заходи щодо організації виробництва на інноваційному підприємстві. Однією із форм забезпечення цільового та ефективного використання коштів статутного фонду інноваційного підприємства є залучення державної лізингової компанії для закупівлі обладнання, матеріальних цінностей, ліцензії та інших об'єктів інтелектуальної власності відповідно до проекту його створення. На четвертому етапі акції інноваційного підприємства, що перебуває у власності держави, продаються приватним акціонерам згідно з умовами та порядком вказаним в установчих документах.

Запропонований порядок створення інноваційних підприємств має суттєві переваги порівняно з продажем акцій стратегічних підприємств, оскільки держава бере на себе функцію контролю за інвестиційно-інноваційною діяльністю у процесі створення інноваційних підприємств. Цей порядок також помітно відрізняється від продажу акцій державних підприємств на інвестиційних конкурсах у процесі приватизації. Досвід проведення приватизації із застосуванням інвестиційних конкурсів переконує нас у тому, що цей спосіб є неефективним із погляду залучення інвестицій. Так, у 1995—1998 рр., у період найбільш активного застосування цього способу приватизації, було укладено 767 угод на продаж пакетів акцій під інвестиційні зобов'язання, за якими протягом 1995—2003 рр. мало бути внесено інвестицій на суму 1,7 млрд грн та 700 млн дол. США. Фактично надійшло за 1995—1998 рр. інвестицій на суму 560 млн грн та 287 млн дол. США [20, с. 3]. Отже, надходження інвестиційних коштів, передбачених у договорах із переможцями приватизаційних конкурсів, не можна вважати задовільним.

У разі, коли стратегічні підприємства недоцільно приватизувати, держава може здійснювати інвестування для фінансового забезпечення реконструкції цих підприємств за рахунок кредитів комерційних банків під заставу державних пакетів акцій. У такий спосіб держава отримує можливість залучати інвестиції без продажу пакетів акцій, що перебувають у її власності. Цей спосіб має переваги порівняно з передаванням в управління належних їй пакетів акцій саме через залучення інвестиційних ресурсів.

Виходячи з того, що фінансове забезпечення інноваційної діяльності за рахунок бюджетних коштів не є й у жодному разі не може бути основною формою фінансування, необхідно запровадити систему стимулів для збільшення власних фінансових ресурсів інноваційних підприємств.

* До участі у конкурсі необхідно приймати проекти, що відповідають пріоритетним напрямкам інноваційної діяльності, визначених законодавством, а також встановленим для них вимогам щодо змісту організаційно-технологічної частини та техніко-економічного обґрунтування. Останнє має містити, зокрема, таку інформацію: бухгалтерський баланс базового підприємства; реєстр акціонерів базового підприємства; обсяг реалізації продукції та прибуток (збиток) базового підприємства; вартість активів базового підприємства за бухгалтерським та ринковими методами оцінки; пропозиції щодо реструктуризації зобов'язань та відсутність прострочених боргів базового підприємства; результати досліджень попиту на продукцію, яку планується виготовляти на інноваційному підприємстві; розрахунок первинної величини статутного капіталу інноваційного підприємства; розрахунок основних техніко-економічних показників інноваційного підприємства; план розміщення акцій та пропозиції щодо залучення приватних інвесторів.

До переваг, які створюються через переважання власних фінансових ресурсів у розв'язанні проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності, належать:

- підвищення фінансової стійкості за рахунок додатково сформованого власного капіталу;
- висока норма прибутку інвестованого капіталу, оскільки не вимагає сплати позикового процента у будь-яких його формах;
- стабільність протягом року формування та використання власних коштів;
- істотне зниження ризику неплатоспроможності та банкрутства під час їх використання;
- спрощення процесу прийняття управлінських рішень щодо розвитку підприємства за рахунок додаткових інвестицій, оскільки джерела покриття витрат відомі раніше.

Провідна роль власних фінансових ресурсів підприємств у фінансовому забезпеченні інноваційної діяльності зумовлює концептуальні засади створення механізму стимулювання інноваційної діяльності, зокрема:

- упровадження пільгового оподаткування інноваційної діяльності. З цією метою необхідно вдосконалити чинне нормативно-правове забезпечення, а саме: уточнити визначення інноваційного підприємства у Законі України «Про інноваційну діяльність»; відновити дію статей 21, 22 цього Закону щодо особливостей оподаткування та митного регулювання інноваційної діяльності; запровадити чіткий облік прибутку підприємств од інноваційної діяльності; опрацювати нормативно-правову базу застосування інвестиційного податкового кредиту в інноваційній сфері виходячи з того принципу, що право на його одержання має наставати автоматично за умови досягнення суб'єктом інноваційної діяльності певних параметрів;

- стимулювання вкладання коштів вітчизняними і зарубіжними інвесторами у наукові дослідження, розробки та впровадження у виробництво нових наукоємних технологій і товарів. Перспективним напрямом може бути створення у промисловості галузевих інноваційних фондів на засадах добровільних відрахувань зацікавлених підприємств відповідної галузі. Для стимулювання діяльності цих фондів доцільно застосовувати порядок підтримки з державного бюджету інноваційних проектів за умови, що не менше 70 % їх вартості покривається за кошти інноваційного фонду;

- підвищення інвестиційного потенціалу амортизації, внесення змін і доповнень до статті 8 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», спрямованих на реалізацію гнучкої амортизаційної політики;

- сприяння розвитку фондового ринку. Зокрема, це стосується збільшення статутного фонду інноваційних підприємств, зареєстрованих у формі акціонерних товариств, шляхом випуску та розміщення акцій. У зв'язку із цим необхідно сприяти створенню пайових інвестиційних фондів, що мають стати пріоритетною формою розміщення заощаджень населення (на противагу банківській системі). Водночас, необхідним є посилення контролю з боку держави за організацією обігу паїв інвестиційних фондів на ринку цінних паперів із використанням систем електронного документообігу, що дозволить піднести ефективність діяльності інвестиційних фондів та зробити її доступною для масового інвестора;

- сприяння розвитку фінансового лізингу. Необхідно усунути суперечності та неврегульованість у законодавстві, яке регламентує лізингові операції, зокрема внести зміни та доповнення до пункту 1.18.2 статті 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» щодо визначення об'єкта лізингу та до Закону України «Про фінансовий лізинг» щодо більш повного врахування витрат, пов'язаних із проведенням лізингових операцій.

Дослідження фінансового забезпечення інноваційної діяльності дає змогу зробити висновки, що, по-перше, ключовим елементом у формуванні його джерел є держава, яка визначає бюджетну, грошово-кредитну, податкову, амортизаційну

політики. По-друге, державна фінансова підтримка має бути диференційованою залежно від стадій інноваційного процесу. Із просуванням інновацій до стадій прикладних досліджень, дослідно-конструкторських робіт, впровадження у виробництво використання бюджетного фінансування і компенсацій витрат на дослідження скорочуються, а натомість поширюються такі методи, як пільгове оподаткування й кредитування, оренда та лізинг. Тож необхідним є комплексний підхід до використання усього інструментарію формування джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Література

1. *Онишко С. В.* Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: Монографія. — Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. — 434.
2. *Финансы: Учебник для вузов / Под ред Л. А. Дробозиной.* — М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999. — 527 с.
3. *Фінанси підприємств: Підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін.* — К.: КНЕУ, 2000. — 460 с.
4. *Кузнєцова А. Я.* Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності: Монографія / Ін-т екон. прогн. НАН України. — Л.: Львів банків. ін-т НБУ, 2005. — 320 с.
5. *Опарін В. М.* Фінанси (загальна теорія): Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 1999. — 240 с.
6. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: У 3 т. / Т. 1: Економіка знань — модернізаційний проект України / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. — 544 с.
7. *Ланко О. О.* Інноваційна діяльність у системі державного регулювання. — К.: ІЕП НАНУ, 1999. — 254 с.
8. *Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: Учеб. пособ. / Под ред. П. Н. Завлина и др.* — М.: ОАО «НПО «Издательство «Экономика», 2000. — 475 с.
9. *Василик О. Д.* Теорія фінансів: Підручник. — К.: Ніс, 2000. — 286 с.
10. *Финансы / Под ред. Ковалевой А. М.* — М.: Финансы и статистика, 2000. — 321 с.
11. *Крупка М. І.* Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. — Львів: Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. — 608 с.
12. *Финансы / Под ред. В. М. Радионовой* — М.: Финансы и статистика, 1995. — 321 с.
13. *Павленко І. А.* Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України: Монографія. — К.: КНЕУ, 2007. — 248 с.
14. *Актуальні питання методології та практики науково-технологічної політики / Б. А. Маліцький, І. О. Булкін, І. Ю. Єгоров та ін.* — К.: Укр ІНТЕІ, 2001. — 204 с.
15. <http://www.euractiv.com/> Lisbon Summit. Radical Response to a Quantum Shift // Innovation & Technology Transfer, July 2000; Lisbon Agenda.
16. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця.* — К.: Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. — 1008 с.
17. *Попович О. С.* Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування і реалізації / Під ред. д-ра екон. наук, проф. Б. А. Маліцького. — К.: Фенікс, 2005. — 226 с.
18. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2006 році: Стат. збірник / Держкомстат України.* — К., 2007. — 350 с.
19. *Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової.* — К.: Основа, 2005. — 552 с.
20. *Сіржук Р.* Залучення інвестицій у процесі приватизації // Цінні папери. — 1999. — № 3. — 28 січня. — С. 3.
21. *Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держкомстат.* — К.: Консультант, 2007. — 551 с.
22. *Raising EU R&D Intensity. Report of Commission by an Independent Expert Group.* London: Office of official publication, 2003. — 233 p.

Надійшла до редакції: 15.01.2009